

«Η ΔΗΜΩΔΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΠΟΙΗΣΙΣ»*

Μετὰ πολλῆς τῆς εὐχαριστήσεως ἀνέγνωσα τὴν ἀνωτέρω Διατριβήν. Ἡ δὲ εὐχαριστήσις μου δὲν προῆλθεν ἐκ τῆς ἐπιτυχίας τοῦ ἔργου τοῦ κ. Ἐμμ. Γ. Παντελάκη, ἀλλ' ἐκ τῆς ἰδέας, ὅτι ὑπάρχουσιν ἔτι οἱ καταγινόμενοι λόγιοι εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν ἡμῶν ποίησιν, ὅπερ ἴδδει μοι τὸ θάρρος, ἵνα ἐντείνω τὰς τε ὕλικὰς καὶ πνευματικὰς μου δυνάμεις εἰς τὴν ἔκδοσιν καὶ δημοσίευσιν τῆς ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐπιμελοῦς ἐργασίας ἐπὶ τοῦ θέματος περὶ τῆς Βυζαντινῆς Ἐκκλ. ποιήσεως τοῦ ἡμετέρου Ἀδελφοῦ μακαρίτου προηγουμένου Γερμανοῦ Βατοπεδινοῦ.

Ἐν πρώτοις κακίῳ τὴν λέξιν «Δημώδης» ὡς ἄστοχον καὶ ἀνευλαβῆ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τοὺς Ποιητὰς αὐτῆς. Γνωστὸν τυγχάνει τοῖς πᾶσιν, ὅτι ἡ Ἐκκλησία καὶ δὴ ἐν τῇ Βυζαντινῇ ἐποχῇ οὐδέποτε ἐδέχθη τὴν δημώδη γλῶσσαν ἐν ταῖς εὐχαῖς τῶν Λειτουργικῶν Αὐτῆς Βιβλίων, πολὺ δὲ μᾶλλον ἐν ταῖς ὑμνωδίαις αὐτῆς, ἀφοῦ καὶ οἱ Ἐκκλησιαστικοὶ αὐτῆς ρήτορες καὶ Πατέρες ὠμίλου ἐν τῷ Ναῷ τὴν ὑψηλὴν γλῶσσαν τῶν Πατέρων αὐτῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Οὐδὲν δὲ Ἐκκλησιαστικὸν ποίημα Βυζαντινῆς ἐποχῆς βλέπομεν εἰς δημώδη γλῶσσαν. Ἴσως δὲ ὁ ἀξιότιμος Διατριβογράφος καὶ συγγραφεὺς κ. Ἐμμ. Γ. Παντελάκης νὰ ἀπεκάλεσε τὴν Ἐκκλ. ἡμῶν ποίησιν Δημώδη ἐκ τῆς ὁμοιότητος, ἣν εὗρισκει ὁ Συγγραφεὺς, πρὸς τὴν κοινὴν δημώδη ποίησιν κατὰ τὸ ἰσοσύλλαβον καὶ ὁμότονον. Ἄλλ' οὐδὲν δίκαιον ἔχει, διότι ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Ποίησις ὑπερβαίνει κατὰ πολὺ τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν ποίησιν, ἥς τὰ μέτρα καὶ τὰ συστήματα πάντα διετήρησε, καὶ διότι οἱ Ἐκκλ. Βυζ. ποιηταὶ ἦσαν καὶ Ἕλληνες καὶ Χριστιανοί, καὶ ἐπομένως ὅσον διαφέρει ἡ Χριστιανικὴ Θρησκεία τῆς ἀρχαίας Εἰδωλολατρικῆς, τόσον διαφέρει εἰς ὕψος ἡ Ἐκκλ. Ποίησις τῆς ἀρχαίας Ποιήσεως. «Νῦν πάντα πεπλήρωται φωτὸς οὐρανός τε καὶ γῆ κατὰ τὰ καταχθόνια» ἐν ὀλίγαις λέξεσιν ὁ Ποιητὴς τὸ πᾶν συμπεριέλαβε.

Ἐπειτα, ἐὰν καθιερωθῇ ἡ λέξις «Δημώδης» ἐν τῇ Ἐκκλησιαστικῇ ποίησει, τίς διαβεβαίωσι ἡμᾶς, ὅτι οἱ Δημοτικισταὶ ἢ οἱ Μαλλιαροὶ δὲν θὰ ζητήσωσι νὰ μετατραποῦσι τὰ Ἐκκλ. Βιβλία καὶ αἱ Ἁγίαι Γραφαὶ

* Θεολογία ΜΑ' τεύχος Μάρτιος 1933.

εἰς Δημοτικὴν ἢ Μαλλιαρικὴν γλῶσσαν, ἀφοῦ ἀπαξ ἡ Ἐκκλησία ἐδέχθη καὶ ἔχει τὴν δημώδη ποίησιν; Διὰ τοῦτο λέγω καὶ ἐπαναλαμβάνω, ὅτι ἡ λέξις «Δημώδης» εἶνε ἀκατάλληλος καὶ ἀστοχος, ἐκτὸς ἐὰν ἀπὸ σκοποῦ ἐτέθη.

Εἶνε δὲ γνωστὸν καὶ βέβαιόν, ὅτι οἱ Βυζ. Ἐκκλ. ποιηταὶ ἦσαν συγ, χρόνως καὶ Μελωδοί. Λάβετε ὑπ' ὄψιν τὸν Ρωμανὸν τὸν Μελωδόν, τὸν Ἀνδρέα Κρήτης, τὸν Θεόδωρον καὶ Ἰωσήφ τοὺς Στουδίτας, τὸν Ἰερὸν Δαμασκηνὸν καὶ ἄλλους πλείστους. Διὰ τοῦτο οὗτοι δὲν ἀπέβλεπον εἰς τὴν ποίησιν, διότι αὕτη τότε τονικὴ οὔσα, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀφομοιωθῆ πρὸς τὴν ἀρχαίαν ποίησιν, ἀλλ' ἀπέβλεπον εἰς τὴν Μελωδίαν. Ἐν αὐτῇ θὰ εὔρητε ἐξωγραφισμένην καὶ πεπλατυμένην τὴν ἀρχαίαν ποίησιν, ἐν τῇ Μελωδίᾳ θὰ εὔρητε τὸ μεγαλεῖον καὶ τὸ ὕψος τῆς Βυζαντινῆς ποιήσεως, ἐν αὐτῇ θὰ εὔρητε τὸν κριτικὸν τὸν συνδέοντα τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας ποιητὰς πρὸς τοὺς Ἐκκλ. Βυζ. τοσοῦτους, ἐν αὐτῇ θὰ εὔρητε τὴν συνέχειαν τῆς Ἑλληνικῆς ποιήσεως. Καὶ τοῦτο δὲ συμβαίνει, διότι ἐκεῖνοι μὲν ἐποίησαν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς μακρᾶς καὶ τῆς βραχείας συλλαβῆς, οἱ δὲ Βυζ. Ἐκκλ. ποιηταὶ ἐπὶ τοῦ τόνου, παρελθούσης τῆς ἐποχῆς τῆς μακρᾶς καὶ τῆς βραχείας συλλαβῆς, ἔσωσαν δὲ τὴν μακρὰν καὶ τὴν βραχεῖαν ἐν τῇ Μελωδίᾳ, ἐν τῷ τονισμῷ αὐτῆς. Ἐν αὐτῇ θὰ εὔρητε τὴν ἀρχαίαν μετρικὴν, τὴν ρυθμοποιίαν, τὸν τρίσημον καὶ τὸν τετράσημον πόδα, τὸν πεντάσημον καὶ τὸν ἐπίτάσημον ὡς καὶ τὸν ἑξάσημον πόδα.

Ἐν αὐτῇ θὰ εὔρητε τὰ Συστήματα καὶ τὰς Περικοπὰς, τὰ ἐξ ὁμοίων, τὰ ἀντιστροφικά, τὰ μονοστροφικά, τὰ στιχηρά, τὰ προωδικά, τὰ μεσωδικά, τὰ Ἐπωδικά, τὰ Παλινωδικά, τὰ Περιωδικά, τὰ Περιοδικά, τὰ κατὰ σχέσιν Περιοδικά, τοὺς Λογαδικούς, τὰ ἀπολελυμένα ἔσματα, τὰ ἄτμητα, τὰ ἀστροφα, τὰ ἄτακτα, τὰ κοινὰ κατὰ συστήματα, τὰ κατὰ περικοπὴν ἀνομοιομερῆ, καὶ τόσα ἄλλα μέρη τῆς ποιήσεως, τὸν βωμὸν δηλαδή, ὃν σχηματίζει τὸ «χαίροις ἀσκητικῶν ἀληθῶς». Τὸ Αὐτόμελον «Ὀλην ἀποθέμενοι», ὅπερ ἔχετε ὡς παράδειγμα, εἶνε Συστηματικὸν καὶ ἀποτελεῖ τριάδα ἐπωδικήν. Ὡσαύτως καὶ τὸ Θεοτικόν «Ἐλπίς ἀκατασχυντε» ἀποτελεῖ δυάδα ἐπωδικήν. Οὕτως ἐξεταζόμενα πάντα τὰ ἔσματα, πλὴν τῶν στιχηρῶν καὶ ἀπολελυμένων, θὰ εὐρεθῶσι τὰ πάντα Συστηματικά καὶ δὲν θὰ δύναται ἕκαστος Ἱεροψάλτης νὰ ψάλλῃ τὸ ἔσμα κατὰ τὴν διάθεσιν αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς ἐτονίσθη ὑπὸ τοῦ πρώτου Μελωδοῦ τοῦ ἔσματος, διότι, ἄλλως θὰ καταστρέψῃ τὸ μέτρον, ἐφ' οὗ τὸ ἔσμα ἐτονίσθη, ὅπως δὲν δύναται ἕκαστος νὰ κατασκευάσῃ Τροπάρια

Κανόνος κατὰ τὴν αὐτοῦ θέλησιν, ἀλλὰ μόνον κατὰ τινὰ εἰρμόν ἀνεγνωρισμένον καὶ παραδεδεγμένον ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας.

Οἱ Εἰρμοὶ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐκαλοῦντο Νόμοι, διότι συνήρχοντο ἐπὶ τὸ αὐτὸ οἱ Μελῳδοὶ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐσχημάτιζον Εἰρμούς, οὓς καθυπέβαλον εἰς τὴν κρίσιν τῆς Ἐκκλησίας, ἐνεκρίνοντο ὑπ' αὐτῆς καὶ ἐλέγοντο Νόμοι, συμφώνως τοῖς ὁποίοις ὑπεχρεοῦτο ἕκαστος Μελῳδὸς νὰ κατασκευάσῃ τὰ Τροπάρια τοῦ Κανόνος. Διὰ τοῦτο τοὺς μὲν Μελῳδοὺς τῶν Κανόνων γιγνώσκουμεν, οὐχὶ δὲ καὶ τοὺς Μελῳδοὺς τῶν Εἰρμῶν, διότι οὗτοι δὲν ἀνήκουσιν εἰς ἄτομα, ἀλλ' εἰς Σωματεῖα.

Οὐδεμίαν λοιπὸν σημασίαν καὶ προσοχὴν πρέπει νὰ δώσωμεν εἰς τὸ ἰσοσύλλαβον καὶ ὁμότονον τῶν Ἐκκλ. ᾠμάτων, διότι ἐὰν ᾦεν στιχηρά, οἱ στίχοι κατ' ἀνάγκην θὰ ᾧσι ἰσοσύλλαβοι καὶ ὁμότονοι, ἐὰν δὲ ᾦεν συστηματικά, καὶ πάλιν κατ' ἀνάγκην δύο στίχοι πρέπει νὰ ᾧσιν ὁμοιοὶ καὶ ὁ τρίτος διάφορος. Ὡστε δὲν βλέπω τὸν λόγον νὰ ἐξετάζωμεν, ἐὰν τὸ ποίημα εἶνε ἰσοσύλλαβον ἢ ὁμότονον, ἀλλὰ νὰ ἐξετάζωμεν ἕκαστον ποίημα εἰς ποῖον μέτρον ἐτονίσθη καὶ εἰς ποῖον Σύστημα ἀνήκει. Οὕτως ὥστε, ὅταν ὁ Ἱεροψάλτης ψάλλῃ τὸ ποίημα νὰ γνωρίζῃ, πῶς πρέπει νὰ ψάλλῃ καὶ νὰ μὴ μεταβάλλῃ μήτε τὸ μέτρον αὐτοῦ μήτε τὸ Σύστημα, εἰς ὃ συνετάγη τὸ ποίημα. Καὶ τότε μόνον θὰ μάθωμεν πῶς ἔψαλλον οἱ Βυζαντινοὶ Μουσικοί, τότε θὰ ἐπέλθῃ ἡ ἀρμόζουσα τάξις εἰς τὸ ψάλλειν ἐν τοῖς Ἱεροῖς Ναοῖς, τότε θὰ μάθωμεν πῶς κατώρθωνον οἱ Βυζαντινοὶ ψάλλται νὰ ψάλλωσιν ὁμοῦ πολλοὶ ψάλλται τὸ αὐτὸ μέλος χωρὶς νὰ γίνεταί χασμῶδία τις.

Ἴνα μὴ μακρογορῶ ἐπὶ τοῦ θέματος, ἐν συντόμῳ λέγω, ὅτι ἐνδιαφέρει ἡμῖν ἡ Ἐκκλ. Μουσικὴ, τὸ Μέλος, ἡ Ὑμνωδία, καὶ οὐχὶ ἡ ποίησις αὐτῆς, ἥτις ἀνήκει εἰς τοὺς φιλόλογους, εἰς ἡμᾶς δὲ ἀνήκει ἡ ἐξέτασις τοῦ Μέλους τοῦ Τονισμοῦ τῆς ποιήσεως. Ἄς λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὡς παράδειγμα τὸν Κανόνα τοῦ Ἱεροῦ Λαμασκηνοῦ εἰς τὰ Θεοφάνεια «Στίβει θαλάσσης», ὃ μὲν φιλόλογος θὰ ἐξετάσῃ καὶ θὰ εὔρη αὐτὸν τρίμετρον Ἰαμβικόν καὶ οὐδὲν πλεόν, ὃ δὲ Μουσικὸς θὰ εὔρη αὐτὸν σύνθετον τρίσημον πενταποδιαν, πεντάκωλον, ἀποτελούμενον ἐκ δύο δικώλων, τοῦ μὲν μονοστροφικοῦ τοῦ δὲ ἀντιστροφικοῦ καὶ τοῦ πέμπτου κώλου διαφόρου κατὰ ρυθμόν, ὥστε τὸ ὅλον πεντάκωλον νὰ σχηματίζῃ Σύστημα Ἐπωδικόν, παριστάνον τὸν Ἀντιβιάκχιον πόδα (— — υ).

Τοιοῦτόν τι συμβαίνει καὶ εἰς τὸ «Ἡ ἀσώματος φύσις τὰ Χερουβίμ». Ὁ φιλόλογος θὰ εὔρη αὐτὸ στιχηρόν, ἔχον τοὺς στίχους ἰσοσύλλαβους καὶ ὁμοτόνους, ὃ δὲ Μουσικὸς θὰ εὔρη αὐτὸ διηρημένον

εἰς τρία τμήματα, περιέχον ἕκαστον τμήμα ἕξ κῶλα, ὧν τὰ δύο τελευταῖα διάφορα κατὰ ρυθμόν, καὶ ἐπομένως θὰ εὕρη τὸ ὅλον ποίημα ἀποτελούμενον ἐκ τριῶν Ἐπφδικῶν Συστημάτων, ἕκαστον τῶν ὁποίων ἀποτελεῖ περικοπήν.

Πρὸς τούτοις ἐξετάσωμεν καὶ τὸ Κάθισμα· «Κατεπλάγη Ἰωσήφ» τονισμένον εἰς ἦχον δ' βου $\frac{\sigma}{\Delta}$ Ἰεε'α'α'ω. Τὸ ὅλον ἀποτελεῖται ἐκ τριάδος Ἐπφδικῆς καὶ οἱ μὲν δύο πρῶτοι στίχοι ἕξ ὁμοίων, διαιρεῖται δὲ ἕκαστος στίχος εἰς δύο κῶλα ὅμοια, ἕξ ὧν τὰ μὲν πρῶτα εἶνε τονισμένα εἰς τετράσημον καταληκτικὴν τριποδίαν ἀναπαιστικὴν, τὰ δὲ τελευταῖα εἰς τρίσημον τροχαϊκὴν τριποδίαν ἀκατάληκτον, ὁ δὲ τρίτος στίχος διάφορος κατὰ ρυθμόν ἐτονίσθη εἰς ἑξοποδίαν τρίσημον τροχαϊκὴν ἀκατάληκτον. Τοῦ δευτέρου Ἐπφδικοῦ οἱ δύο πρῶτοι στίχοι ἕξ ὁμοίων εἰς δακτυλικὴν τετραποδίαν καταληκτικὴν εἰς μακράν, ὁ δὲ τρίτος στίχος διάφορος, διαιρεῖται εἰς δύο κῶλα διάφορα, ὧν τὸ μὲν πρῶτον ἐτονίσθη εἰς πεντάσημον τριποδίαν ἀκατάληκτον, τὸ δὲ δεύτερον εἰς τρίσημον ὑπερκατάληκτον πενταποδίαν τροχαϊκὴν.

Τοῦ δὲ τρίτου Ἐπφδικοῦ, οἱ δύο πρῶτοι ἕξ ὁμοίων ἐτονίσθησαν εἰς τετράσημον ἀναπαιστικὴν τριποδίαν καταληκτικὴν, ὁ δὲ τρίτος διάφορος ὧν, ἐτονίσθη εἰς διποδίαν ἑξάσημον ἀκατάληκτον. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω παραδειγμάτων ἕκαστος δύναται νὰ κρίνη πὸν πρέπει νὰ δοθῇ ἢ προσοχὴ τῶν καταγινομένων εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Βυζαντινὴν ποίησιν.

† ΑΡΚΑΔΙΟΣ ΙΕΡΟΔ. ΒΑΤΟΠΕΔΙΝΟΣ